

## Ett bidrag till en kritik av förfallsteorin – förfallsteorin eller teorins förfall? Del I.

### A. Introduktion

*Vi är subjekt som konfronteras med kapitalismens objektiva verklighet. Kapitalismen framstår som en okontrollerbar värld – som förnekar oss kontrollen över våra liv. Men det är också en värld i kris. Hur förhåller vi oss till denna kris?*

En uppfattning som har varit dominerande bland kapitalismens kritiker är att kapitalistisk kris, i synnerhet en utdragen och allvarlig kris som den vi nu upplever, är ett bevis på att kapitalismen som objektiva system är på nedgång. Med nedgång menas antingen att grundvalen för ”socialism” har skapats och/eller att systemet genom sina inre motsättningar rör sig mot sitt sammanbrott. Kapitalismen, sägs det, är ett system som var moget på 1800-talet, men som nu har gått in i sin nedgångsfas. Ur vår synvinkel utgör denna teori om kapitalismens nedgång eller förfall ett hinder för uppgiften att avskaffa det systemet.

Det kan framstå som en illa vald tidpunkt att kritisera förfallsteorin. Mot bakgrund av en omfattande desillusionering av det revolutionära projektet och en brist på arbetarklassoffensiv finns det en förståelig frestelse att söka skydd bakom föreställningen att kapitalismen har som objektiva system när allt kommer omkring sett sina glesdagar, är övermogen, och hjälplöst driver mot sin undergång. Om den subjektiva rörelsen för revolutionär förändring verkar saknas så erbjuder dagens globala kris ett bevis på att de objektiva villkoren kommer skapa ändrade utsikter för revolution.

I förfallsteorin sammanflätas en rad frågor – kris, automatiskt sammanbrott, indelning av kapitalismen i uppgående och nedgående faser, föreställningen om övergång och den ontologiska frågan om relationen mellan subjekt och objekt. I allmänhet kan vi säga att nedgångsteorin representerar ett sätt att se på kapitalismens kriser som uttryck för en generell nedgående rörelse. Ett problem med att syna teorin är att den finns i en mängd uppsättningar. Bland dem som ser sig själva som revolutionärer är de två huvudvarianterna av teorin den trotskistiska och den vänsterkommunistiska vilka, fastän med liknande ursprung, är påtagligt olika i sättet de influerar deras politik.<sup>1</sup> För en del vänsterkommunister reduceras politik nära nog till att för massorna propagera sitt budskap om kapitalets förfall, medan för trotskister ligger teorin mer i bakgrunden, och upplyser deras kristeori och organisation, men kanske inte deras agitatoriska arbete.

I grunden säger teorin att kapitalismen som system växte fram, mognade och nu har gått in i sin nedgång. Kapitalismens kriser ses som bevis på ett mer allvarligt underliggande tillstånd – det kapitalistiska systemets sjukdom. Den kapitalistiska utvecklingen driver stadigt fram en ökande socialisering av produktivkrafterna och vid en viss punkt sägs den kapitalistiska produktionens krafter ha hamnat i konflikt med produktionsförhållanden. Föreställningen om kapitalismens nedgång är knuten till teorin om produktivkrafternas primära betydelse. Det är en ”i allt väsentligt” marxistisk teori som i sin förståelse utgår från den enkla marxistiska positionen från *Inledning till Kritiken av den Politiska Ekonomin*<sup>2</sup>.

I de flesta versioner av förfallsteorin sägs förändringen från mogen till nedgående kapitalism ha inträffat runt det första världskriget. Dagens kapitalism karaktäriseras därmed med nedgående eller förfallande särdrag. Särdrag som

<sup>1</sup>En reformistisk föreställning att utveckling mot socialism är en oundviklig process vilket den stadiga ökningen av produktivkrafternas socialisering och välfärdsstatens utveckling vittnar om har också blivit allmänt spridd. Denna artikels betoning kommer att ligga på de som ser kapitalistisk nedgång som en del av det revolutionära projektet.

<sup>2</sup>Här skriver Marx, ”som ledtråd i mina studier, kan kort formuleras sålunda: I sitt livs samhällseliga produktion träder människorna i bestämda, nödvändiga, av deras vilja oberoende förhållanden, produktionsförhållanden, som motsvarar en bestämd utvecklingsgrad av deras materiella produktivkrafter. Summan av dessa produktionsförhållanden bildar samhällets ekonomiska struktur, den reella bas, på vilken en juridisk och politisk överbyggnad reser sig och vilken motsvaras av bestämda former av det samhällseliga medvetandet. Det materiella livets produktionsätt är bestämmande för den sociala, politiska och andliga livsprocessen överhuvudtaget. Det är inte människornas medvetande som bestämmer deras vara utan tvärtom deras samhällseliga vara som bestämmer deras medvetande. På ett visst stadium av sin utveckling råkar samhällets materiella produktivkrafter i motsättning till de rådande produktionsförhållandena, eller, vad som bara är ett juridiskt uttryck för detta, med de egendomsförhållanden, inom vilka dessa produktivkrafter hittills rört sig. Från att ha varit utvecklingsformer för produktivkrafterna förvandlas dessa förhållanden till fjättrar för desamma. Då inträder en period av social revolution. Med förändrandet av den ekonomiska grundvalen genomgår hela den oerhörda överbyggnaden en mer eller mindre snabb omvälvning. Då man betraktar sådana omvälvningar måste man ständigt skilja mellan den materiella omvälvningen i de ekonomiska produktionsbetingelserna, vilken kan naturvetenskapligt exakt konstateras, och de juridiska, politiska, religiösa, konstnärliga eller filosofiska, kort sagt ideologiska former, i vilka människorna blir medvetna om denna konflikt och utkämpar den. Lika litet som man bedömer en individ efter det, som han tänker om sig själv, lika litet kan man bedöma en sådan omvälvningsepok efter dess medvetande. Man måste tvärtom förklara detta medvetande ur det materiella livets motsägelser, ur den konflikt som råder mellan de samhällseliga produktivkrafterna och produktionsförhållandena. En samhällsformation går aldrig under, innan alla produktivkrafter utvecklats för vilka den har tillräckligt spelrum, och nya, högre produktionsförhållanden uppträder aldrig, förrän deras materiella existensbetingelser mognat i det gamla samhällets eget sköte. Därför ställer sig mänskligheten alltid blott sådana uppgifter, som den kan lösa, ty närmare betraktat skall det ständigt visa sig, att själva uppgiften endast uppkommer, där de materiella betingelserna för dess lösande redan är förhanden eller åtminstone befinner sig i processen av sitt vardande. I stora drag kan asiatiskt, antikt, feodalt och modernt borgerligt produktionsätt betecknas som progressiva epoker av den ekonomiska samhällsformationen.” Ur förordet i *Till kritiken av den politiska ekonomin*, Arbetarkultur, Stockholm 1970, s. 9f.

identifieras med denna förändring är övergången från laissez-faire till monopolkapitalism, finanskapitalets dominans, den ökade statliga planeringen, krigsproduktion och imperialism. Monopolkapitalismen syftar på tillväxten av monopol, karteller och kapitalkoncentrationen som nu har nått den punkt då enorma multinationella företag förfogar över mer rikedom än små länder. Samtidigt framstår stora mängder kapital, genom fenomenet finanskapital, som frikopplat från arbetsprocessen, och rör sig i jakt efter kortsiktiga profiter. Genom den ökade statliga planering sammanlänkas staten med monopolföretagen på en mängd olika sätt såsom nationaliseringar och försvarsutgifter; det här är kapitalet som organiserar sig. Denna planering är statens sätt att försöka reglera kapitalismens verkningar i storföretagens/monopolens intresse. Statsinterventionism ses som bevis på nedgång eftersom det visar på den objektiva socialiseringen av den tilltrasslade ekonomin i delar av den kapitalistiska tillgången; det verkar som om kapitalismen i sin nedgångsfas desperat försöker överleva genom socialistiska metoder. Statsutgifter och interventioner ses som dödsdömda försök att undvika den kris som utgör ett konstant hot mot systemet. Krigsproduktion är en exceptionellt destruktiv form av statsutgifter, där stora delar av ekonomin ses som involverade i en i grunden improduktiv förbrukning. Detta är nära relaterat till imperialism som ses som karaktäristiskt för kapitalismen i dess nedgångsfas. ”Epoken” sägs faktiskt ha inletts med uppdelningen av världen mellan stormakterna som sedan dess har utkämpat två världskrig för att omfördela världsmarknaden. Krig och hotet om krig ses som bevis på att kapitalismens enda sätt att fortsätta existera är genom förstörelse, det antyds att om den inte kan överleva på andra sätt kommer kapitalismen kasta oss in i krig.

I den nuvarande föga givande tiden för revolutionär politik kan det framstå som önskvärt att söka stöd för en revolutionär ståndpunkt i en teori som erbjuder en analys av historiens objektiva utveckling som visar att kapitalismen är på utgång. Å andra sidan har en del av den utvecklingen som satt tryck på den revolutionära ståndpunkten och därigenom gjort nedgångsteorin så attraktiv undergrävt åtminstone en del versioners förutsättningar. Socialdemokratins kris och Sovjetunionens fullkomliga sammanbrott har framställts som en triumf för kapitalismen och som historiens slut. I väst och öst brukade det vara möjligt att peka på ett obevekligt framåtskridande av socialistiska formeringar som till synes konkreta bevis på historiens utveckling mot socialism och kommunism. Föreställningen att socialism representerade utveckling stöddes av idén att kapitalismen hade gått in i en nedgående eller förfallande fas. Det sades att socialiseringen av produktivkrafterna stod i skarp motsättning till privat tillägnelse. Nu, med en rörelse mot privatiseringar av nationaliserade koncerner i väst, och privatisering av själva den styrande klassen i öst, så har idén att det finns en oundviklig rörelse mot socialism – en idé som varit så dominerande inom vänstern under de senaste hundra åren – urholkats, och föreställningen att historien är på vår sida verkar inte längre rimlig. Med misslyckandet för vad som sågs som ”den reellt existerande socialismen” och nedmonteringen av socialdemokratiska reformer har likställandet av socialism med framsteg och det mänskliga samhällets utveckling betvivlats. Det verkar som om det är historien snarare än kapitalismen som har brutit samman.

Övergivandet av idén om produktivkrafternas historiska utveckling mot socialism och kommunism har resulterat i tre huvudsakliga tankemönster: 1) Övergivandet av kapitalismens avskaffande som projekt och en vändning mot reformism inom det existerande systemet hos ”de nya realisterna”, ”marknadssocialisterna” etc. 2) Det postmoderna avvisandet av föreställningen om en utvecklande helhet, och ett förnekande av all historisk mening vilket resulterar i ett hyllande av det nu existerande, 3) Vidhållandet av ett antikapitalistiskt perspektiv men ett identifierande av ”utveckling” eller ”civilisation” som problemet, denna romantik inkluderar beslutet att föreställningen om historisk rörelse var helt fel och det vi verkligen vill göra är att gå tillbaka. De här riktningarna är naturligtvis inte renodlade; postmodernistisk praktik är, i den mån den finns, reformistisk medan antiframstegsfraktionen har sina rötter i det postmoderna angreppet på historien. I ljuset av dessa tydliga alternativs torftighet är det förståeligt att många revolutionärer skulle vilja återbekräfta en förfalls- eller nedgångsteori – den fastslår att kommunism eller socialism fortfarande är det nästa nödvändiga stadiet i människans evolution, att den evolutionen må ha lidit ett bakslag, men vi kan fortfarande se i krisen att kapitalismen håller på att bryta samman. Men om vi ställs inför otillfredsställande teoretiska utvecklingar är inte det enda alternativet att återbekräfta fundamentala föreställningar, snarare kan och bör vi omvärdera dem kritiskt.

Vi kan se att nedgångsteorin är representerad av två huvudgrupperingar (inom vänstern?) – trotskism och vänsterkommunism. Hos de inbitna vänsterkommunisterna återfinns förfallsteorin i förgrunden av deras analys. Allting som händer tolkas som bevis på den ökade nedgången. Detta exemplifieras med synsättet hos en grupp som Internationella Kommunistiska Strömningen, som ser kapitalismens kris som kronisk, ”alla de stora proletära kamprörelserna har provocerats fram av kapitalistisk kris”. Krisen leder proletariatet till att agera och bli tillgängligt för ”revolutionärers intervention”. Revolutionärers uppgift är att sprida idén om kapitalismens förfall och de uppgifter den sätter på den historiska dagordningen. ”Revolutionärernas ingripande inom sin klass måste först och främst visa hur detta sammanbrott i den politiska ekonomin mer än någonsin visar för oss att den kommunistiska världsrevolutionen är en *historisk nödvändighet*, medan ingripandet på samma gång måste skapa *möjligheten* att förverkliga den.”<sup>3</sup> Modellen är kapitalistiskt förfall som objektiv verklighet, som växer ur sin egen dynamik, som gör den kommunistiska världsrevolutionen nödvändig och möjlig, och revolutionärernas arbete är att föra denna analys till klassen som kommer att vara objektivt lagd åt att motta budskapet på grund av sin erfarenhet av

<sup>3</sup> IKS, *Kapitalismens förfall*, 1990

krisen. Dock inget flyt hittills! Trots detta kan förfallet enbart bli värre enligt teorins förespråkare; vår tid skall komma.

För trottarna intar teorin inte en lika framskjuten position men den vägleder ändå deras analys och praktik. I jämförelse med den renläriga upprepningen av det eviga förfallets linje som vänsterkommunisterna värnar om framstår trottarna som jämförelsevis moderna i deras förmåga att hänga med i politikens mode, men bakom detta ligger ett liknande synsätt. Trots deras beredvillighet att rekrytera medlemmar genom att ansluta sig till vilken strid det än må vara, så har trotskistiska partier samma objektivistiska föreställning om vad kapitalism är, och varför den kommer att bryta samman. De samlar medlemmar nu och inväntar syndafloden då de, tack vare kapitalismens sammanbrott, kommer ha möjlighet att växa och gripa statsmakten. Den ortodoxa trotskismens synsätt uttrycks i Fjärde internationalens grunddokument, i vilket Trotskij skriver:

Den ekonomiska förutsättningen för den proletära revolutionen har redan nått sin allmänna höjdpunkt av mognad som kan uppnås under kapitalismen. Mänsklighetens produktivkrafter stagnerar... Den proletära revolutionens objektiva förutsättningar har inte bara "mognat"; de har börjat att ruttna i viss utsträckning. Utan en socialistisk revolution, i nästa historiska period dessutom, kommer hela mänskligheten hotas av katastrof. Bollen ligger nu hos proletariatet, det vill säga huvudsakligen dess revolutionära avantgarde. Mänsklighetens historiska kris kan reduceras till krisen för det revolutionära ledarskapet.<sup>4</sup>

En avgörande skillnad mellan teorierna är att den trotskistiska versionen historiskt identifierade Sovjetunionen som en (politiskt degenererad) del av en ekonomiskt progressiv historisk utveckling medan för vänsterkommunisterna har det exemplifierat periodens förfall. Därför har den trotskistiska nedgångsteorin, som tenderade att se Sovjetunionen som progressivt och ett bevis på epokens övergångskaraktär, besvärats mer av sammanbrottet än vänsterkommunisterna som enbart såg Sovjet som statskapitalistiskt och dess öde spädde endast på deras föreställning om kapitalismens permanenta kris. Trots deras avsmak för andra delar av "kapitalets vänstra flygels" program, så är det i trotskisters allmänna uttalanden om kapitalets förfall som vänsterkommunisterna är eniga med dem. Faktiskt tror IKS till och med att otillräckligheterna i trotskistisk teori härrör från deras bristande förståelse av förfallet. Den underliggande likheten mellan teorierna kan fastställas genom en redogörelse för deras historia. Både trottarna och vänsterkommunisterna gör anspråk på att axla arvet från arbetarrörelserna. Båda kan spåra sitt arv från den Andra internationalen, och deras dispyt rör huruvida det är Lenin och Trotskij eller personer som Pannekoek eller Bordiga som för vidare den klassiska marxistiska traditionen efter 1917 eller någon tidpunkt däromkring. Om vi då önskar förstå och uppskatta teorin om kapitalismens nedgång, så måste vi härleda dess historia tillbaka till den Andra internationalens marxism.

## B. Konceptets historia och dess politiska betydelse

Teorin om kapitalismens förfall fick först en framskjuten ställning inom den Andra internationalen. Erfurtprogrammet som stöddes av Engels etablerade teorin om kapitalismens förfall och sammanbrott som central för partiprogrammet:

privat egendom inom produktionsmedlen har förändrats... Från en drivande kraft för framsteg har det blivit roten till social degradering och bankrutt. Dess fall är säkert. Den enda frågan som behöver besvaras är: skall den privata egendomens system tillåtas dra ner samhället med sig ner i avgrunden; eller skall samhället skaka av sig denna börda och då, fritt och starkt, återgå till framstegets stig till vilken evolutionen hänvisar det? Produktivkrafterna som har utvecklats i det kapitalistiska samhället har blivit oförenliga med det egendomssystem som de byggts på. Strävan att upprätthålla detta egendomssystem omöjliggör all vidare social utveckling, fördömer samhället till stagnation och förruttelse. Det kapitalistiska samhället har sett sina dagar; dess förestående upplösning är bara en tidsfråga. Oemotståndliga ekonomiska krafter leder med undergångens säkerhet till den kapitalistiska produktionens kapsejsande. Upprättandet av en ny social ordning är inte längre enbart något önskvärt; det har blivit något oundvikligt. Som det är idag kan inte kapitalistisk civilisation fortgå; vi måste antingen gå framåt mot socialism eller falla tillbaka i barbari. Mänsklighetens historia bestäms inte av idéer, utan av en ekonomisk utveckling som fortgår obevekligt, endast lydande vissa underliggande lagar och inte någons önsknings eller nycker.<sup>5</sup>

Så väl som detta insisterande på kapitalismens oundvikliga sammanbrott genom trycket från dess inneboende motsättningar, innehöll även Erfurtprogrammet synnerligen reformistiska mål och taktiker och det var dessa som dominerade den Andra internationalen vars praktik blev att bygga en rad socialistiska institutioner och parlamentariskt arbete. I detta program ser vi det återkommande temat om kapitalismens förfall: identifierandet av det revolutionära projektet med samhällets evolutionära utveckling, tillskrivandet av företräde för de ekonomiska lagarna för kapitalets utveckling; reducerandet av revolutionär politisk aktivitet till en reaktion på det oundvikliga ögonblicket. Även om det insisteras på behovet av politisk

<sup>4</sup> *The Death Agony of Capitalism and the Tasks of the Fourth International* (1938), återtryckt 1988 av Workers Revolutionary Party vilka slår fast att "dess budskap är mer relevant än någonsin".

aktivitet, ses det som en aktivitet i den objektiva utvecklingens tjänst. Socialism ses inte som den fria skapelsen av proletariatet utan som det naturliga resultatet av den ekonomiska utveckling som proletariatet blir arvtogare till. Det är denna föreställning som delas av de som presenterar sig själva som arvtogare till den "klassiska marxistiska traditionen" och därmed den Andra internationalen som vi måste göra oss av med. Erfurtprogrammet var inte bara en kompromiss mellan den "revolutionära" ståndpunkten att kapitalismen närmade sig sitt slut och den reformistiska resten: den här "revolutionära" delen hade redan konverterat den revolutionära föreställningen om kapitalismens fall till en mekanistisk, ekonomistisk och fatalistisk föreställning.

### Arvet från Marx

Genom att anamma en teori om kapitalistiskt sammanbrott identifierade sig den Andra internationalen som den "marxistiska" delen av arbetarrörelsen. I sanning var Marx *Kapitalet* för de flesta av Andra internationalens medlemmar liksom för de flesta nutida medlemmar av leninistiska partier det stora olästa verket som bevisade kapitalismens sammanbrott och socialismens oundviklighet. Kärnan till den Första internationalens splittring är höljid i dunkel av den personliga bitterheten mellan Marx och Bakunin. I Debords efterföljd kan vi se att både Marx och Bakunin då, och de anarkistiska och marxistiska ställningarna sedan dess, representerar olika styrkor och svagheter i den historiska arbetarrörelsens ideologi. Ur ett organisatoriskt perspektiv får det sägas att medan Marx misslyckades att se farorna med att använda staten, så var Bakunins elitistiska föreställning om hundra revolutionärer som drar i en europeisk revolutions trådar också auktoritär. Medan "marxister" har utvecklat teori för att förstå de förändringar kapitalismen genomgått men ofta misslyckats att förankra den teorin i revolutionär praktik, har anarkister hållit fast vid behovet av en revolutionär praktik, men inte besvarat de historiska förändringarna kapitalismen genomgått för att hitta sätt som detta behov ska kunna förverkligas. Medan elementet av sanning i anarkismens tanke alltid måste finnas i vår kritik, måste vi vända oss till den marxistiska grenen av rörelsen om vi vill utveckla teorin<sup>6</sup>.

Frågan som då uppstår, är hurvida den Andra internationalen anammade det värdefulla bidraget från Marx sida. Splittringen i den Första internationalen reflekterade en allvarlig spricka i frågan om hur man skulle förhålla sig till kapitalismen, så väl som en personlig motsättning. Marx kritik av kapitalismen var ett steg bort från en moralisk eller utopisk kritik av kapitalismen. Den markerade ett avståndstagande från den enkla föreställningen att kapitalism är dåligt och vi måste avskaffa den till förmån för behovet av att förstå kapitalismens utveckling för att underrätta folk om praktiken för dess störtande. Marx och Bakunins reaktioner på Pariskommunen visar detta. Bakunin applåderade handlingen och försökte organisera sina hundra revolutionärer i den nära förestående revolutionen; Marx såg å ena sidan att kommunarderna hade funnit formerna med vilka kapitalismen kan negeras, men tyckte å andra sidan att nederlaget visade på arbetarklassens svaghet vid den tiden. Vad Marx kritik av den politiska ekonomin gjorde var att skänka en teori om kapitalistisk utveckling i vilken det ses att *kapitalismen är ett övergående system av klassherravälde* som har uppstått ur ett tidigare klassamhälle men med en dynamik som inte motsvaras av något tidigare system.

Erfurtprogrammet och den Andra internationalens praktik representerade en särskild tolkning av insikterna i Marx kritik. Teorin om en nedgång för kapitalismen är en tolkning av betydelsen av Marx insikt att kapitalismen är ett övergångssystem, en tolkning som omvandlar föreställningen om en särskild dynamisk utveckling till en mekanisk och deterministisk teori om ett oundvikligt sammanbrott. Om vi anser att det finns ett värde i Marx verk, ett värde som de flesta marxister förlorat, vad är det då? Marx analyserade hur systemet med klassherravälde och klasskamp verkar genom varan, genom lönearbete etc. Kapitalism är i grunden det alienerade arbetets rörelse, värdeformens rörelse. Men det innebär att kapitalismens "objektivitet" alltid är öppet för omvälvning eller förändring från det subjektiva. En ironi i Första internationalens splittring är att Bakunin såg Marx "ekonomi" som helt okej. Han såg inte att Marx bidrag inte var en form av ekonomi utan en *kritik* av ekonomin och därmed också en *kritik* av uppdelningen mellan politik och ekonomi.<sup>7</sup> Som vi ska se gjorde den Andra internationalen i sitt anammande av Marx "ekonomi" samma misstag genom att ta kritiken av den politiska ekonomin som erbjöds revolutionärer för ekonomi snarare än en kritik av det kapitalistiska samhällets sociala form.

Bakom sammanbrottsteorin ligger en föreställning om vad socialism är: lösningen på "den kapitalistiska marknadens anarki", befriandet av produktivkrafterna från den privatkapitalistiska tillägnelsens fjättrande relationer. Kapitalism ses som en irrationell ekonomi och socialism ses som synonymt med en fullt ut planerad ekonomi. Rörelsens teoretiker var övertygade om att utvecklingen var på deras sida, de fokuserade på Marx idéer att aktiesystemet "är ett upphävande av det kapitalistiska produktionssättet inom det kapitalistiska produktionssättet själv."<sup>8</sup> De trodde att den fortsatta socialiseringen

<sup>5</sup> Karl Kautsky, *The Class Struggle* (Erfurt-programmet, Norton Company 1971). Erfurtprogrammet var det socialdemokratiska partiets officiella politiska förklaring från 1891 till efter första världskriget.

<sup>6</sup> Vår uppgift är att bidra till den revolutionära teorin om proletariatet vilken varken den ortodoxa marxismen eller anarkismen representerar. Men den marxistiska delen av den historiska arbetarrörelsen har utvecklat de viktigaste idéerna som vi behöver ägna oss åt.

<sup>7</sup> Naturligtvis, om inte Bakunin gett Freilgrath sin kopia av Hegels *Logik* som i sin tur lånat ut den till Marx kanske Marx inte hade kommit fram till en så total förståelse av kapitalismen!

<sup>8</sup> *Kapitalet*, vol. III, s. 399

av produktionen, exemplifierad i utvecklingen av krediten och aktiebolagen till trustar och monopol var socialismens grund. Vid någon ospecificerad tidpunkt skulle revolutionen inträffa och kapitalisterna förlora sitt starka grepp om de socialiserade produktivkrafterna som skulle falla i arbetarnas händer som skulle fortsätta sin historiska utveckling.

Detta är en optimistisk läsning av de kapitalistiska utvecklingslinjerna som ser kapitalets tendens till centralisering och samordning som den sociala transformeringens huvudagent. Att basera sin teori om hur kapitalismen transformeras till socialism på stycken som de ovannämnda baseras på en tro att *Kapitalet* band I–III ger en komplett systematisk och vetenskaplig redogörelse för kapitalismen och dess öde. Det är att se *Kapitalet* som i grunden komplett, när den inte är det<sup>9</sup>. Engels förberedde band II och III för publicering, där det liksom i band I, fastän det finns tillkännagivanden om kapitalismens dödlighet, saknas en färdig teori om hur kapitalismen avtar och bryter samman. Engels frestades själv av en sådan teori på grund av den utdragna depressionen på 1870- och 80-talen, fast han fastnade aldrig för någon sådan. Det var denna kris och Engels spekulativa ställning i fråga om den som uppmuntrade Kautsky till att göra kapitalistiskt sammanbrott centralt för Erfurtprogrammet och det var den på depressionens efterföljande utdragna högkonjunkturen från 1890-talet som föranledde revisionistdebatten.

### Revisionismen och dess falska opposition

Revisionismens store förespråkare var Bernstein, hans motståndare först Kautsky men senare och desto intressantare Luxemburg. På ett plan argumenterade Bernstein för att partiet skulle förmå sin teori att rimma med dess praktik och helhjärtat omfamna reformismen. Det centrala i hans resonemang och i revisionistdebatten var hans insisterande på att föreställningen om en ekonomisk nedgång och sammanbrott som inkluderats i Erfurtprogrammet hade bevisats vara felaktig vid slutet av den långa depressionen och att förändringarna i kapitalismen – till exempel kartellernas, världshandelns och kreditsystemets tillväxt – visade att systemet var förmöget att överbrygga sin tendens till kris. Bernstein menade att arvet från Marx var tvåsidigt, å ena sidan en ”ren vetenskap av marxistisk socialism”, å andra sidan en ”praktisk aspekt” som inkluderade dess revolutionära åtagande. Föreställningen om ett förfall och sammanbrott och den revolutionära ståndpunkt som den förutsatte var, menade Bernstein, vetenskapligt felaktig och den, och det dialektiska elementet hos Marx som inspirerade den, borde avlägsnas. I de hetsiga debatterna ägnade sig Bernstein och Kautsky åt en strid om statistik för huruvida sammanbrottsteorin var korrekt eller inte<sup>10</sup>.

Det viktiga med revisionistdebatten var att både Kautsky och Bernstein var eniga om taktiken – den våldsamma dispyten om teori dolde en samsyn om taktik. Det Kautsky försvarade och Bernstein angrep var en karikatyr av revolutionär teori – teori blev ideologi på grund av dess separation från praktik. Dessutom var den närmare Engels marxism än Marx idéer. Kautsky vann trovärdighet i kraft av sitt samre med de två gamla männen men hans kontakt var nästan uteslutande med Engels. Kautsky fortsatte processen som inleddes av Engels – i verk som *Naturens dialektik* – att förlora subjektet i en deterministisk evolutionär historiesyn.

När revolutionärer som Luxemburg intervenerade stödde de en ståndpunkt som redan innehöll negationen av en konsekvent revolutionär ståndpunkt. Luxemburgs kritik av Bernstein var djupare än Kautskys i bemärkelsen att den såg i vilken utsträckning hans läsning av Marx hade förlorat den dialektiska revolutionära aspekten och reducerat den till den borgerliga ekonomins nivå. Medan Kautsky försökte argumentera för att det inte fanns problem med någon dualism i Marx *Kapitalet*, att föreställningen om kapitalismens sammanbrott och behovet av revolution var rent vetenskapligt, såg Luxemburg att det fanns en dualism: ”dualismen mellan den socialistiska framtiden och den kapitalistiska nutiden, mellan kapital och arbete, mellan bourgeoisie och proletariat; dualismen i det borgerliga samhället och av de borgerliga klassmotsättningarna.”<sup>11</sup> I detta kan vi se ett försök att återerövra det revolutionära perspektivet från Andra internationals vetenskapsideologi [*scientism*]. Men när hon själv kom att utveckla en ståndpunkt i frågan om kapitalismens sammanbrott kom en annan form av dualism i förgrunden. Hennes ståndpunkt var oförsonligt splittrad mellan å ena sidan revolutionärt engagemang och å andra sidan en objektivistisk teori om kapitalismens sammanbrott. Hennes sammanbrottsteori baserades på en omläsning av Marx scheman<sup>12</sup> för att visa på den slutgiltiga *omöjligheten* av en reproduktion av kapitalet när deras syfte, även om de pekar på svårigheterna med kapitalistisk reproduktion, är att peka på under vilka omständigheter den är *möjlig*. Förvånansvärt nog för någon som var hängiven åt revolutionär masshandling underifrån var hennes teori om kapitalistisk kris, nedgång och sammanbrott helt och hållet baserad på marknadens och cirkulationens nivå, och involverar därför inte proletariatet överhuvudtaget. På modellnivå är alla helt enkelt köpare eller säljare av varor, och arbetarna kan därför inte vara kämpande aktörer.

<sup>9</sup> Åsikten att *Kapitalet* var ett fullständigt verk som förser oss med en full föreskrift för kapitalismens slut var en ståndpunkt anamnad av lärjungar men inte av Marx själv. Kautsky frågade Marx en gång när han skulle publicera sitt fullbordade verk. Marx svarade ”att det först måste skrivas”.

<sup>10</sup> Kautsky förnekade att marxismen innehöll en sammanbrottsteori men han försvarade likväl en sådan.

<sup>11</sup> Sociala reformer eller revolution, *Reformpolitik och socialism*, Arkiv, 1983, s. 52.

<sup>12</sup> Marx reproduktionsscheman i *Kapitalets* andra volym fastställer vissa proportioner som måste existera mellan produktionen av produktionsmedlen och existensmedlen för att kapitalistisk reproduktion ska kunna äga rum.

Luxemburgs förfallsteori utgår ifrån postulatet att kapitalismen behöver externa ickekaptalistiska marknader för att suga upp mervärde och att när dessa är uttömda så är sammanbrottet oundvikligt. Detta betydde inte att hon inte var hängiven politisk kamp; hon föreslog inte att vi skulle invänta sammanbrottet utan argumenterade för att proletariatet skulle och måste genomföra revolutionen före sammanbrottet. Men hennes ståndpunkt var inte desto mindre ekonomistisk, i det att den postulerade kapitalismens sammanbrott rent utifrån ett stort ekonomiskt jämviktsläge, trots att den inte var ekonomistisk i den bemärkelse som, låt säga, den ortodoxa Andra internationalens teori vilken förlitade sig på att dessa ekonomiska krafter skulle medföra socialism. Luxemburg var en revolutionär och hon deltog i den tyska revolutionen, men hennes föreställning om den kapitalistiska processen var felaktig då den baserades på ett missförstånd rörande betydelsen av Marx' scheman. Hon trodde hursomhelst att det tvunget behövde bevisas att kapitalismen inte kunde expandera obegränsat och det är häri vi kan se grunden till häftigheten i "sammanbrottsdispyten".

Vänstern inom Andra internationalen såg de som förnekade kapitalismens bankrutt röra sig i riktning mot reformism och såg en sådan rörelse som naturlig eftersom "om det kapitalistiska produktionssättet kan försäkra den ekonomiska utvecklingens produktivkrafter gränslösa expansion så är den i sanning oövervinnelig. Det allra viktigaste objektiva argumentet för en social teori faller ihop! Socialistisk politisk handling och klasskampens ideologiska relevans upphör att reflektera ekonomiska företeelser, och socialismen framstår inte längre som en historisk nödvändighet"<sup>13</sup>. För de som följer Luxemburg är skälet till att vara revolutionär att kapitalismen har en olöslig kris på grund av en rent ekonomisk tendens emot sammanbrott som aktualiseras då dess främmande marknader är uttömda. Kapitalismens sammanbrott och en proletär revolution ses som i grunden skilda, och deras koppling består endast i att det förre gör det senare nödvändigt.

Medan Luxemburg var fullständigt hängiven revolutionär handling, och till skillnad från Lenin var övertygad om att denna handling måste vara proletariatets självhandling, vidhöll hon dualistiskt att det som gjorde denna handling nödvändig var det faktum att kapitalismen annars skulle förfalla till barbari. I det hade hon fel; *kapitalismen kommer bara att bryta samman genom proletariatets handling*. Det som behövde dryftas med Bernstein var inte att kapitalismen inte kan lösa sina problem genom sina egna former av planering (även om den aldrig någonsin kan lösa sina problem permanent eftersom de härrör ur klasskampen), för det kräver endast en socialistisk planerad ekonomi. Vad som verkligen behövde redas ut var att debatten om huruvida kapitalismens problem kunde lösas inom kapitalismen eller endast av en socialistisk planekonomi missade poängen. Dessa problem är inte våra problem. Vårt problem är den alienation som kommer av att inte kunna kontrollera våra liv och vår aktivitet. Även ifall kapitalismen kunde lösa sin egen tendens till kris, vilket den inte kan eftersom en sådan tendens är ett uttryck för klassmotsättningarna, så skulle den inte lösa våra problem med den.

Men här är haken. *Den socialistiska ekonomin så som den Andra internationalens marxister föreställde sig den, var en lösning på kapitalismens problem, och som sådan var den statskapitalism*. De vettigare av vänster-socialdemokraterna<sup>14</sup> såg socialism som arbetarklassens egen frigörelse, men den underliggande konflikten med den statskapitalistiska ståndpunkt som omfattades av såväl partiets mitt som dess höger försköts till en konflikt med revisionisterna om frågan om ekonomiskt sammanbrott. Med detta menas inte att SDP (och den Andra internationalen) helt enkelt var ett statskapitalistiskt parti. De representerade miljontals arbetares verkliga förhoppningar och det var ofta arbetare som varit medlemmar i Andra internationalens partier som tog initiativ till kommunistiska aktioner. Men ideologiskt hade den Andra internationalen statskapitalistiska målsättningar och de som likt Luxemburg gick bortom dessa gjorde det på ett motsägelsefullt sätt. En del av denna motsättning representeras i kvarhållandet vid en objektivistisk nedgångsteori.

Bernstein attackerade Kautsky och den Andra internationalens ortodoxi angående sammanbrottets oundviklighet och den socialistiska revolutionen för fatalism och determinism, till förmån för social reformism och övergivandet av revolutionära pretentioner. Men i själva verket var den föreställda ekonomiska evolutionen den perfekta motparten till reformism. Andra internationalens sammanbrottsteori implicerade en fatalistisk föreställning om kapitalismens slut, och skapade möjlighet för reformismen att presentera sig som ett alternativ till klasskampen. Nedgångs-/förfallsteorin som revolutionärerna framförde var annorlunda jämfört med den som Erfurtprogrammet implicit innehöll, för hos sådana som Luxemburg och Lenin identifierades ekonomiskt sammanbrott med slutresultatet av ett kapitalismens sista stadium – imperialism/monopolkapitalism. I det att de insåg kapitalismens förändringar var de på ett underligt sätt närmare Bernstein än Kautsky; de markerade sin opposition till hans reformistiska slutsatser genom att betona sitt fasthållande av sammanbrottets oundviklighet. Det var precis de förändringar som Bernstein ansåg visade på kapitalets motståndskraft mot alla sammanbrottstendenser som de såg som uttryck för dess övergång till dess sista fas innan sammanbrottet.

*Den politiska frågan om reform eller revolution binds till en falsk empirisk fråga rörande nedgång*. För vänstersocialdemokraterna ses det som grundläggande att insistera på att kapitalismen håller på att falla sönder - den närmar sig sitt sammanbrott. Betydelsen av "marxism" fastslås till att acceptera att kapitalismen är bankrutt och att revolutionär handling därmed är nödvändig. Därför involveras de i revolutionär handling, men som vi har sett relaterar de inte denna handling till den verkliga

<sup>13</sup> *Accumulation of Capital*, s. 325.

<sup>14</sup> Lenin var inte speciellt vänster. Han var en god marxist i den Andra internationalens anda som arbetade under ryska förhållanden och såg Kautsky som en förrädare av den riktiga socialdemokratiska (och följaktligen statskapitalistiska) ståndpunkten.

förutsättningen för kapitalismens avskaffande – *det konkreta utvecklandet av ett revolutionärt subjekt*, eftersom de fokuserar på systemets objektiva motsättningar med revolutionär subjektiv handling som en reaktion på dessa. Det verkade för rörelsens mer revolutionära medlemmar som Lenin och Luxemburg att en revolutionär ståndpunkt var att tro på sammanbrottet medan sammanbrottsteorin i själva verket hade gynnat framväxten av en reformistisk tendens från Andra internationals början. Poängen var att teorin om kapitalismens nedgång som en teori om kapitalismens sammanbrott från sina inre motsättningar inkluderar ett i grunden begrundande förhållningssätt inför kapitalismens objektivitet, medan revolutionens verkliga förutsättning är ett brott med den begrundande attityden. Det fundamentala problemet med revisionistdebatten i den Andra internationals är att båda sidor delade en urvattnad föreställning om ekonomin som enbart *produktionen av föremål* när det även är *produktionen och reproduktionen av relationer* som naturligtvis involverar människors medvetenhet om dessa relationer<sup>15</sup>. Denna typ av ekonomism (att se ekonomi som en tingens snarare än de sociala relationernas ekonomi) tenderar att leda till föreställningar om en självständig utveckling av samhällets produktivkrafter och en neutral teknologi. Om ekonomin ses på det förra sättet, är dess utveckling och sammanbrott en teknisk och kvantitativ fråga. Eftersom den Andra internationals hade denna naturalistiska idén om kapitalismens ekonomiska utveckling, kunde de hålla fast vid en tro på kapitalismens sammanbrott som inte band dem till någon revolutionär praktik. Eftersom vänstern såg sammanbrottsteorin som revolutionär, kunde Lenin överraskas av hur Kautsky, som skrev Erfurtprogrammets version av denna teori, kunde svika den revolutionära saken. När vänstern slogs mot opportunisternas samarbete med kapitalet tog de sammanbrottsteorin med sig. Därav förenade de radikala socialdemokraterna som Lenin och Luxemburg revolutionär praktik med en fatalistisk teoretisk ståndpunkt som hade sitt ursprung i reformismen.

Att säga att den Andra internationals var skyldig till ekonomism har blivit vardagsmat. Vi måste tänka igenom vad det innebär för att se huruvida trotterna och vänsterkommunisterna som må kritisera Andra internationals politik har gått bortom dess teori. Vi menar att de inte har gjort det, att de fortfarande dras med en urvattnad variant av den Andra internationals teori om den kapitalistiska ekonomin och dess tendens till kris och sammanbrott där politisk och social kamp drivs av denna ekonomiska kris. Denna teori misslyckas med att greppa att det vi står inför är *relationen* kapital-lönearbete, det vill säga klassexploaterings sociala relation som pågår tvärs över det kapitalistiska samhället; reproduktionen, produktionen, det politiska och de ideologiska områdena är alla sammanflätade delar av denna relation och den reproduceras inom varje individ.

### Radikal socialdemokrati

Det var med radikala socialdemokrater som Luxemburg, Lenin och Bukharin som konceptet med en nedgående epok för kapitalismen utvecklades fullt ut – föreställningen att kapitalismen vid ett visst stadium – vanligtvis omkring 1914 – övergick till sitt sista nedgående stadium. Luxemburgs *Kapitalackumuleringen* är en av nedgångsteorins källa men de flesta revolutionärerna, då som nu, höll inte med om hennes beskrivning.<sup>16</sup> Andra vänstersocialdemokrater som Bukharin och Lenin baserade sin teori om imperialism och kapitalismens förfallande stadium på Hilferdings *Das Finanzkapital*. I detta verk kopplade Hilferding nya drag i den kapitalistiska ekonomin – sammanväxten av banker och aktiebolag, kreditexpansionen, den inskränkta konkurrensen genom karteller och trustar – med nationalstatens expansionistiska utrikespolitik. Trots att Hilferding såg detta stadium som kapitalismens nedgång och övergången till socialism, trodde han inte att kapitalismen nödvändigtvis skulle bryta samman eller att dess tendens till krig nödvändigtvis skulle förverkligas, och hans politiska ståndpunkt lutade åt reformism. Bukharins och Lenins teorier som de utvecklade efter 1914 såg imperialism och krig som finanskapitalets oundvikliga politik, och de identifierade denna form av kapitalism just precis som systemets nedgång på grund av finans- och monopolkapitalets naturliga utveckling till imperialistisk expansion och krig, där den enda möjliga vidareutvecklingen kunde vara proletär revolution<sup>17</sup>.

Lenins *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*, som kom att bli den centrala texten för den moderna epoken hos hans anhängare, definierar kapitalismens imperialistiska fas som ”kapitalism i övergång, eller, mer exakt, som dödsdömd kapitalism”<sup>18</sup>. För Lenin är det i de kapitalistiska storföretagens planering

<sup>15</sup> Se Colletti, *Bernstein and the Marxism of the Second International* i *From Rousseau to Lenin*.

<sup>16</sup> Utom IKS.

<sup>17</sup> Enligt Lenin är det inte tillräckligt för proletariatet att reagera subjektivt mot kriget, kriget i sig måste förbereda den objektiva grunden för socialismen: ”Historiens dialektik är sådan att kriget, genom att utomordentligt påskyndat övergången från monopolkapitalism till statsmonopolkapitalism, utomordentligt har fört mänskligheten mot socialismen. Det imperialistiska kriget är kvällen före den sociala revolutionen. Och detta inte bara för att krigets fasor ger upphov till en proletär revolt – ingen revolt kan leda till socialism om inte de ekonomiska förutsättningarna för socialism är mogna – utan för att statsmonopolkapitalism är en komplett *materiell* förberedelse för socialismen, socialismens *tröskel*, en pinne på historiens steg mellan vilken och pinnen kallad socialism *det inte finns några mellanliggande pinnar*.” Impending Catastrophe and How to Avoid It, Lenin, *Collected Works* 25, s. 359.

<sup>18</sup> Lenin, *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism*, Progress Publishers, 1982, s. 119.

uppenbart att vi har socialisering av produktionen, och inte bara ”sammankoppling”; att privatekonomiska och privata egendoms-förhållanden bildar ett skal som inte längre är lämpligt för dess innehåll, ett skal som oundvikligen måste förfalla om dess undanröjande försenas artificiellt; ett skal som kan förbli i ett tillstånd av förfall under en relativt lång period, men som oundvikligen kommer att undanröjas<sup>19</sup>.

Lenins text, liksom Bukharins *Imperialism och världsekonomi*, som utgjorde ett enormt inflytande på den, för in Hilferdings analys av ”kapitalismens sista stadium” – monopol, finanskapital, kapitalexport, formering av internationella karteller och truster, en territoriell uppdelning av världen. Men där Hilferding såg att denna utveckling, i synnerhet den statliga planeringen i detta stadium av ”organiserad kapitalism”, var progressiv och skulle tillåta en fredlig övergång till socialism, tyckte Lenin att de visade att kapitalismen inte längre kunde utvecklas i progressiv riktning. Kontinuiteten mellan den Andra internationalens reformistiska teori och bolsjevikernas ”revolutionära” teori när det gäller föreställningen om socialism som kapitalistisk socialisering av produktionen under arbetarkontroll är en av nycklarna till vänsterns misslyckande under 1900-talet. Hilferding skriver:

Finanskapitalets tendens är att upprätta social kontroll över produktionen, men det är en antagonistisk form av socialisering, eftersom kontrollen över den sociala produktionen ligger kvar i en oligarkis händer. Kampen för att expropriera denna oligarki utgör den sista fasen i kampen mellan bourgeoisie och proletariat. Finanskapitalets socialiserande funktion förenklar uppgiften att besegra kapitalismen enormt. Så fort kapitalet har bringat de viktigaste produktionsbranscherna under sin kontroll, är det tillräckligt för samhället, att genom sitt medvetna verkställande organ – staten erövrad av arbetarklassen – att bemäktiga sig finanskapitalet för att uppnå omedelbar kontroll över dessa produktionsbranscher... att ta över sex stora Berlinbanker skulle innebära att föra över ägandet av de viktigaste sfärerna i den storskaliga industrin, och de första faserna av socialistisk politik skulle förenklas enormt under övergångsperioden, då kapitalistiska räkenskaper fortfarande kan visa sig användbara.<sup>20</sup>

Henryk Grossmann, som vi ska se är en av nedgångens huvud-teoretiker, hänvisar till denna föreställning som ”bankirens dröm om makt över industrin genom krediten... August Blanquis putchism översatt till ekonomi”<sup>21</sup>. Men jämför detta med Lenin som Grossmann känner sig närmre:

Kapitalismen har skapat en *redovisningsapparat* i form av banker, syn-dikat, postverk, konsumentföreningar och fackföreningar för de kontors-anställda. *Utan stora banker vore socialismen omöjlig.*

De stora bankerna är ”statsapparaten” som vi behöver för att få socialism till stånd, och som vi tar över i färdigt skick från kapitalismen; vår uppgift är endast att *hugga av* det som på *kapitalistiskt vis stympar* denna excellenta apparatur, för att göra den ännu större, ännu mer demokratisk, ännu mer begriplig. Kvantitet kommer att transformeras till kvalitet. En enda Statsbank, den största av de stora ... kommer att bli ... det socialistiska samhällets *skelett*<sup>22</sup>.

Medan Hilferding tror att detta förstatligande av finanskapitalet kan göras gradvis, tror Lenin att det kräver revolution men *båda* identifierar socialism med övertagandet av de kapitalistiska formerna för planering, organisation och arbete.

Imperialism som monopol- och finanskapitalets stadium var, för Lenin, kapitalismens förfallsstadium. Även med en annan analys hade Luxemburg dragit slutsatsen att sammanbrottet var oundvikligt. I sina inbördes debatter anklagade leninister Luxemburg för en fatalism eller spontanism och för att inte tro på klasskampen. Men även om Luxemburg och Lenin skiljde sig i sin imperialismanalys var deras föreställning om kapitalets slut i grunden densamma – kapitalismens utveckling leder till systemets sammanbrott och det är upp till revolutionärer att se till att det blir socialism och inte barbari. Ingenta av dessa tänkare var emot klasskamp; för båda är idén att kapitalismens utveckling har nått en kritisk punkt, och därför måste vi nu agera.

Bakom likheterna mellan Lenin och Luxemburg i föreställningen om kapitalets inträdande i sin sista fas fanns en betydande skillnad, i det att medan Luxemburg i viss mån hade kritiserat den statsmodell av den socialistiska övergången som socialdemokratin stod för hade Lenin inte gjort det. I diskussionerna inom socialdemokratin efter bolsjevikernas revolution, anklagades leninismen för voluntarism och försvarades som ett återhävdande av klasskampen. Vad det verkligen rörde var Lenins fasthållande av en objektivistisk föreställning om vad socialism är: utvecklingen av en objektiv dialektik inom ekonomin förenat med en voluntaristisk syn att den kunde byggas. Han red på klasskampen för att ta sig dit – eller hellre, svarade mot den och fördes framåt av den – men vid makten började han utveckla ekonomin från ovan eftersom det var det han såg som socialism. Lenin och bolsjevikerna bröt politiskt med Andra internationalens marxism, i synnerhet med den ortodoxa

<sup>19</sup> Ibid, s. 119-20.

<sup>20</sup> Hilferding, *Finance Capital*, s. 367-368.

<sup>21</sup> Grossman, *The Law of Accumulation and the Breakdown of the Capitalist System: Being also a Theory of Crises*, s. 52.

<sup>22</sup> Lenin, Can the Bolsheviks Retain State Power?, CW 26, s. 110.



stadieteorin som för Rysslands del innebar att en borgerlig revolution nödvändigtvis måste föregå en proletär revolution. Men detta var inte ett grundläggande brott med Andra internationalens ekonomistiska teori om produktivkrafterna. Trotskijs teori om den permanenta revolutionen, som bolsjevikerna i praktiken adopterade 1917, utgick inte från en kritik av den reifierade föreställningen om produktivkrafternas utveckling som Andra internationalen förespråkade, utan insisterade på att en sådan utveckling måste ses på världsmarknadsnivå. Socialismens förutsättningar sågs fortfarande som produktivkrafternas utveckling i den mest begränsade bemärkelsen, och det antogs helt enkelt att i dess nedgående fas kunde inte kapitalismen erbjuda denna utveckling för Ryssland.<sup>23</sup>

Bolsjevikerna accepterade att Ryssland behövde utveckla sina produktivkrafter och att en sådan utveckling var identisk med kapitalistisk modernisering; voluntaristiskt valde de att utveckla dem socialistiskt. Den kombinerade och ojämna utvecklingens natur under kapitalismen innebar att eftersom kapitalismen misslyckades med att utveckla sig själv så skulle bolsjevikerna tvingas göra det. Naturligtvis förväntade de sig stöd från en revolution i Väst Europa men i introducerandet av taylorism, kapitalistiska experter etcetera ser vi att den uppgift bolsjevikerna identifierade som socialistisk faktiskt var en utveckling av den kapitalistiska ekonomin. De tog inte till dessa grepp på grund av händelseutvecklingens tryck, utan de var en del av deras uppfattning från första början. I samma text som citerats från före Oktoberrevolutionen erkänner Lenin att ”vi behöver duktiga bankorganisatörer och en sammanslagning av företag” och att det kommer bli nödvändigt att ”betala dessa experter högre löner under en övergångsperiod” men oroar er inte konstaterar han:

Vi ska dock ställa dem under omfattande arbetarkontroll och vi ska uppnå den fullständiga och absoluta införandet av regeln ”den som inte arbetar skall icke heller äta”. Vi ska inte uppfinna arbetets organisatoriska form, utan ta det i dess färdiga form från kapitalismen – vi ska ta över bankerna, syndikaten, de bästa fabriker, experimentverkstäder, akademier och så vidare; allt vad vi behöver göra är att låna de bäst utrustade modellerna från de avancerade länderna.<sup>24</sup>

Medan Hilferding hade sett den statliga planeringens roll i den ”organiserade kapitalismens” stadium som grunden för en fredlig övergång till socialism, så var Lenin övertygad om behovet av att ta makten. Men han höll med om att kapitalistisk planering var den socialistiska planeringens prototyp. För oss är revolutionen subjektets återvändo till sig själv, för Lenin var det utvecklingen av ett objekt. Försvaret för Lenin är att socialism inte var möjlig i Ryssland så han väntade på revolution i Tyskland. Men hans föreställning om socialism, liksom den Andra internationalens som han aldrig bröt fullt ut med, var statskapitalism.

I bolsjevikernas och den Andra internationalens föreställning sågs socialiseringen av ekonomin under kapitalismen som neutral och oproblematiskt positiv, med cirkulationens anarki som problem som måste åtgärdas. Men kapitalistisk socialisering är inte neutral; den är kapitalistisk och därför i behov av förändring. Bolsjevikernas mått och steg var en direkt produkt av deras fasthållande av Andra internationalens likställande av socialism med planering. Föreställningen om nedgång och förfall ses som härrörande ur motsättningen mellan den ökade socialiseringen av produktivkrafterna – produktionens ökade planering och rationalitet mot marknadens och den kapitalistiska tillägnelsens irrationalitet och anarki – det förra bra, det senare dåligt. Lösningen som antyds genom detta sätt att förstå kapitalismen är att utsträcka planeringen även till cirkulationens sfär, men båda dessa sidor är kapitalistiska – arbetarklassen tar inte bara över kapitalets kontroll över arbetsprocessen, den omvandlar livets alla områden – den sociala regleringen av arbetsprocessen är inte densamma som den kapitalistiska regleringen.

Den Andra internationalens ekonomistiska marxism som delades av bolsjevikerna dominerade arbetarrörelsen eftersom den reflekterade en särskild klassammansättning – yrkesskickliga tekniska och hantverksarbetare som identifierade sig med den produktiva processen<sup>25</sup>. Synsättet att socialism handlar om utvecklingen av produktivkrafterna när de ses som *ekonomiska* är en produkt av bristen på produktivkrafternas utveckling sedd *socialt*<sup>26</sup>. Man skulle kunna påstå att vid en viss grad av utveckling av produktivkrafterna var tendensen gentemot ett statskapitalistiskt/socialistiskt program dominerande och en verkligt revolutionär kommunistisk ståndpunkt svårare att utveckla. Det kommunistiska projektet anammades av många arbetare men de lyckades inte förverkliga det. Det finns ett problem med att se på historien med frågeställningen om huruvida det vart möjligt för en särskild revolution att segra. Den vann inte då. Kommunism är aldrig möjligt i det förflutna, bara från nuet till framtiden. Vad vi kan göra är att leta efter anledningar till varför det kommunistiska projektet inte förverkligades för att upplysa våra ansträngningar att förverkliga den nu. Vad som skedde var en kamp mellan krafter där kapitalets krafter i allt högre utsträckning tog formen av ett statskapitalistiskt arbetarparti. Genom synen på produktivkrafterna som neutrala när de är kapitalistiska blev bolsjevikerna en kapitalistisk kraft. Stalinism är produktivkrafternas ideologi tagen till nya

<sup>23</sup> Finns det någon nytta med den situationistiska kritiken att Trotskijs teori är ”den begränsade permanenta revolutionens” teori medan vad som behövs är en ”generaliserad teori om permanent revolution.” *Situationist International Anthology*, s. 65.

<sup>24</sup> Can the Bolsheviks...

<sup>25</sup> Se Bologna, Class Composition and the Theory of the Party at the Origins of the Workers' Councils Movement, *Telos* #13, (hösten) 1972.

<sup>26</sup> Detta är varför Marx påstående att den mäktigaste produktivkraften är den revolutionära klassen själv, är så viktigt.

höjder av grovhet men samtidigt som det hade sina skillnader fanns det också en kontinuitet med Trotskijs och Lenins idéer. Krossandet av de tyska arbetarna och av de ryska bolsjevikerna var båda uttryck för kapitalets seger genom statskapitalismens ideologi. Det är inte menat att förneka att en kommunistisk utveckling var möjlig men att en sådan utveckling skulle vara de medvetna handlingarna av fritt associerade producenter och inte ”produktivkrafternas utveckling”, vilket förutsätter deras separation från subjektet<sup>27</sup>. Det skulle inte, såsom det bolsjevikiska moderniseringsprogrammet gjorde, ha samma tekniskt ekonomiska innehåll som kapitalistisk utveckling. Kommunism byggs inte från ovan, det kan bara vara rörelsen för arbetarnas egen befrielse.

### Arvet efter oktober

Nedgångs/förfallsteorins två huvudförespråkare härleder sitt ursprung ur denna period av krig och revolution. Och självklart fanns det objektiva faktorer som stödde teorin – kriget var katastrofalt<sup>28</sup> och det framstod som om kapitalismen hade packat ihop. Ändå misslyckades revolutionen.

Den trotskistiska formen av leninism har aldrig gjort ett framgångsrikt brott med Andra internationals föreställningar om vad som utgör kapitalismens kris och därav vad socialism bör vara. Medan Lenin anammade en teori om att kapitalismen hade gått in i sin förfallsperiod, insisterade han också på att ingen kris nödvändigtvis var den sista. Trotskij däremot skriver om ofrånkomligt sammanbrott. Hans politik efter 1917 dominerades av idén att kapitalismen var i eller närmade sig en sista kris som gjord revolution ofrånkomlig. Trotskijs marxism grundades på teorin om produktivkrafternas primära betydelse och hans förståelse av produktivkrafterna var grov och teknisk, inte särskilt olik Stalins: ”Marxismen utgår ifrån teknikens utveckling som framstegets fundamentala kraft, och konstruerar det kommunistiska programmet på produktivkrafternas dynamik.”<sup>29</sup> När han fortfarande var en del av den sovjetiska byråkratin ledde hans mekanistiska syn på produktivkrafterna till att legitimera arbetets militarisering och att anklaga arbetare som motsatte sig taylorism för ”tolstoyansk romantik”. När han var i exil ledde det inte hans kritik av Sovjet till att fokusera på arbetarnas (som han alltid varit beredd att skjuta) situation, utan på dess brist på teknisk utveckling. Han fastslår:

Regimers styrka och stabilitet avgörs i det långa loppet av arbetets produktivitet. En socialistisk ekonomi med tillgång till en teknologi överlägsen kapitalismens skulle verkligen ha sin socialistiska utveckling garanterad – så att säga automatiskt – något som tyvärr fortfarande är omöjlig att säga om den sovjetiska ekonomin.<sup>30</sup>

Å andra sidan fanns det något som gjorde Ryssland till något avancerat jämfört med den nedgående kapitalismen:

Det kapitalistiska systemets grundläggande ondska är inte de besuttna klassernas extravagans, utan det faktum att borgarklassen för att garantera sin rätt till denna extravagans upprätthåller sitt privata ägande av produktionsmedlen, och därigenom dömer det ekonomiska systemet till anarki och förfall.<sup>31</sup>

Sovjetunionen var progressivt för Trotskij även om det hade ett styrande skikt som levde extravagant eftersom det hade gått bortom kapitalistisk irrationalitet och förfall. Det var efterblivet eftersom det saknade teknisk utveckling. Det ortodoxa trotskistiska försvaret för Sovjetunionen som en degenererad arbetarstat baserades på den modell av ekonomisk utveckling som ser statskontroll och planering som framsteg. På grund av de förändrade produktionsförhållandena, eller det som för Trotskij utgjorde det samma som äganderelationer, var regimen i någon mening positiv.<sup>32</sup> Denna ståndpunkt var den logiska förlängningen av teorin om att kapitalistisk socialisering är positiv, privat tillägnelse negativ, och om man därmed gör sig av med privat tillägnelse – privat egendom – så har man socialism, eller åtminstone övergången till socialism. Man kan kalla det socialism, men det är *statskapitalism*.

### Den fallande profitkvoten

Trotskismen som tradition sviker därmed sina anspråk på att representera det som var positivt i den revolutionära vågen 1917–21. Vänster- och rådskommunisternas betydelse ligger i att i deras genuina betoning på arbetarklassens egen befrielse

<sup>27</sup> Som Marx påpekar i *Grundrisse* är produktivkrafter och produktionsförhållanden inget annat än två sidor av den sociala individen.

<sup>28</sup> Ordet ”dekadent” kan verka passande för ett system som kastar miljoner in i döden men detta vore att smyga in en moralisk användning av termen som anhängare av teorin skulle vara de första att avvisa.

<sup>29</sup> *Revolution Betrayed*, s. 45.

<sup>30</sup> *Ibid*, s. 47-48.

<sup>31</sup> *Ibid*, s. 19.

<sup>32</sup> Den enda trotskistiska grupp som vidhåller en statskapitalistisk teori om Sovjetunionen har diskrediterat teorin genom att fortsätta att upprätthålla ett statkapitalistiskt program, det vill säga Andra internationals idé om socialism. I del II kommer vi att se huruvida neo-trotskisterna SWP:s (Internationella Socialister) revisionism innebär ett verkligt brott.

kan vi identifiera en av periodens viktiga sanningar i jämförelse med den leninistiska föreställningen om den. I efterföljden av arbetarklassens nederlag och deras isolering från dess kamp, började de små vänsterkommunistiska grupperna i allt större utsträckning basera sin ståndpunkt på den objektiva analysen att kapitalismen var i förfall. Men trots detta fanns en utveckling. Henryk Grossmann i synnerhet erbjöd en minutiöst utarbetad teori om sammanbrott som ett alternativ till Luxemburgs. Istället för att basera teorin om sammanbrottet på de icke-kapitalistiska marknadernas utsugning grundade han den på den fallande profitkvoten. Sedan dess har nära nog alla ortodoxa marxistiska kristeorier byggt på den fallande profitkvoten. I hans teori, som han menar är Marx, leder profitkvotens fallande tendens<sup>33</sup> till ett fall i den relativa profitmassan som till slut blir för liten för att fortsätta ackumuleras. I Grossmanns version är kapitalismens sammanbrott en rent ekonomisk process, oändviktig alldeles oavsett om arbetarklassen enbart vore en kugge i kapitalets utveckling. Grossmann försöker förekomma kritik:

Eftersom jag medvetet begränsar mig själv till att enbart beskriva de ekonomiska förutsättningarna för kapitalismens sammanbrott i denna studie, låt mig skingra alla misstankar om ”ren ekonomism” från början. Det är onödigt att slösa papper på kopplingen mellan ekonomi och politik; att det finns en koppling är uppenbart. Likväl har marxister skrivit omfattande om den politiska revolutionen, men de har negligerat att teoretiskt ta itu med frågans ekonomiska aspekt och har misslyckats med att uppskatta Marx’ sammanbrottsteoris verkliga innebörd. Mitt enda syfte är att fylla detta hål inom den marxistiska traditionen.<sup>34</sup>

För den objektivistiska marxisten är kopplingen uppenbar, det ekonomiska och det politiska är separata, tidigare skrifter om det politiska är adekvata och behöver bara backas upp med en ekonomisk variant. En Grossmannsanhängares ståndpunkt är sålunda denna: 1) Vi har en förståelse av ekonomin som visar på att kapitalismen är på nedgång, obönhörligt i riktning mot sammanbrott. 2) Detta visar på behovet av en politisk revolution för att införa en ny ekonomisk ordning. Politisk teori har ett externt förhållande till en ekonomisk förståelse av kapitalismen. Ortodoxa teorier om kapitalistisk kris accepterar att arbetarklassen aktivitet reduceras till en aktivitet för kapitalet. Den enda handling mot kapitalet är en politisk attack på systemet som endast verkar ske när systemet rasar samman. Grossmanns teori utgör ett av de mest omfattande försöken att deklarerar Marx *Kapitalet* som den kompletta *nationalekonomin* som ger utkastet till kapitalismens sammanbrott. Han insisterar på att ”ekonomisk marxism, så som den lämnats i arv till oss, varken är ett *fragment* eller någon huvuddel, utan i huvudsak representerar ett fullt utvecklat system, det vill säga, ett utan brister”<sup>35</sup>. Detta insisterande på att se Marx *Kapitalet* som ett fullständigt verk som ger beviset på kapitalismens förfall och sammanbrott är ett grundläggande drag i objektivistiska marxisters världsbild. Det betyder att sambandet mellan politik och ekonomi uppenbarligen är externt. Det är fel; sambandet är internt men förståelse av detta kräver erkännandet att *Kapitalet* är ofullständigt och att färdigställande av dess projekt kräver en förståelse av arbetarklassens politiska ekonomi, inte bara kapitalets. Men Grossmann har kategoriskt förnekat detta som en möjlighet genom att insistera på att *Kapitalet* i huvudsak är ett komplett verk.

## Pannekoek

Medan vänsterkommunisterna upprätthöll det klassiska allmänna identifierandet av förfall med kapitalismens imperialistiska stadium, anammades Grossmanns mer abstrakta teori grundad i profitkvotens tendens till fall i *Kapitalet* entusiastiskt av många rådkommunister, varav vilka Mattick är den mest prominenta. Förutom att visa hur Grossmann förvrider Marx genom utvalda citat, utvecklar Pannekoek i *Teorin om kapitalismens sammanbrott*<sup>36</sup> några resonemang som pekar bortom objektivistisk marxism. Även om han fortfarande tror på kapitalismens nedgång på sitt egna vis, så inleder Pannekoek en grundläggande attack på separationen av ekonomi från politik och kamp: ”Ekonomi, som totaliteten av människor som strävar efter att tillfredsställa sina livsbehov, och politik (i vidaste mening), som människors kamp och agerande som klasser för att tillfredsställa dessa behov, bildar en enskild förenad sfär för en lagstyrd utveckling.” Pannekoek insisterar härigenom på att kapitalismens sammanbrott inte går att skilja från arbetarklassens handlande i en social och politisk revolution. Den dualism som integreras i ett synsätt där kapitalismens sammanbrott ses som relativt oberoende av utvecklingen av proletariats revolutionära subjektivitet innebär att medan arbetarklassen ses som nödvändig för att bidra med revolutionens styrka,

<sup>33</sup> Kapitalister erhåller profit genom att låta arbetarna arbeta längre än vad som är nödvändigt för att ersätta värdet på deras lön. Utsugningsgraden är därför kvoten mellan det merarbete arbetarna tvingas skapa och det nödvändiga arbetet, det vill säga det arbete som representerar deras löner. I värdetermer kan detta uttryckas som mervärdet/variabelt kapital (löner) eller  $s/v$ . Emellertid bevarar arbetarna även värdet för maskiner och material som ingår i produktionen samtidigt som de skapar nytt värde. Värdet på deras produkt kan därför delas i en del som representerar det konstanta kapitalet såsom maskiner och material –  $c$ , en ekvivalent för deras nödvändiga arbete –  $v$ , och mervärde –  $s$ . Kapitalet tenderar att öka kapitalets organiska sammansättning – öka  $c$  relativt  $v$ . Eftersom kapitalistens profitkvot är  $s/(c+v)$ , faller den om  $c$  ökar. Detta är naturligtvis bara en tendens och samspelet med motverkande tendenser (såsom en ökning av utsugningen och en devalvering av fixerat kapital) måste beaktas. På en abstrakt nivå kan denna tendens sägas existera men huruvida en obeveklig process av kapitalistisk nedgång kan sägas utvecklas från den är just precis poängen med argumentationen.

<sup>34</sup> *The Law of Accumulation and Breakdown of the Capitalist System: Being also a Theory of Crises*.

<sup>35</sup> H Grossmann, ”Die Änderung des Ursprünglichen Aufbauplans des Marxschen ’Kapitals’ und ihre Ursachen” citerad i *Rubel on Karl Marx*, s. 151.

<sup>36</sup> Återtryckt i *Capital & Class*, #1, 1977, på svenska i detta numret.

så finns det ingen garanti för att de kommer att vara förmögna att skapa en ny ordning efteråt. Av detta följer att ”en revolutionär grupp, ett parti med socialistiska mål, måste träda fram som en ny styrande makt i stället för den gamla för att kunna introducera någon slags planerad ekonomi. Teorin om den ekonomiska katastrofen är därför som klippt och skuren för intellektuella som inser kapitalismens ohållbara karaktär och som vill ha en planerad ekonomi byggd av kapabla ekonomer och ledare”. Pannekoek noterar även något som vi kan se upprepas idag;<sup>37</sup> attraktionskraften i Grossmanns teori eller andra sådana sammanbrotts teorier i tider av brist på revolutionär aktivitet. Det finns en frestelse för de som identifierar sig som revolutionärer att:

önska de bedövade massorna en god ekonomisk katastrof så att de till slut vaknar ur sin slummer och börjar agera. Teorin enligt vilken kapitalismen idag har gått in i sin slutgiltiga kris erbjuder också en beslutsam, och enkel, vederläggning av reformismen och alla partiprogram som prioriterar parlamentsarbete och fackföreningsaktioner; en demonstration av nödvändigheten av en revolutionär taktik som är så bekväm att den måste hälsas välkommen med sympati av de revolutionära grupperna. Men kampen är aldrig så enkel eller bekväm, inte ens den teoretiska kampen för orsaker och bevis.

Men som Pannekoek fortsätter, bör inte den reformistiska taktikens opposition grundas på en teori om epokens natur utan dessa taktikers praktiska effekter. Det är inte nödvändigt att tro på en sista kris för att legitimera en revolutionär ståndpunkt; kapitalism går från kris till kris och proletariatet lär sig av sina strider. ”I denna processen uppnås krossandet av kapitalismen. *Proletariatets självbefrielse är kapitalismens sammanbrott*” (*Aufhebens* betoning). I detta försök att internt länka teorin om kapitalismens begränsningar till arbetarklassens rörelse gjorde Pannekoek ett grundläggande drag. Hur vi ska greppa denna koppling kräver vidare arbete.

#### Fjärde Internationalen och vänsterkommunism: det objektivistiska myntets baksida

Medan de små vänster- och rådskommunistiska grupperingarna oftast anammade en teori om förfall så gjorde den andra pretendenten till den marxistiska traditionens arv – trotskism – den också central för deras ståndpunkt. Vid den Fjärde Internationalens grundande antog de Trotskijs övergångsprogram *The Death Agony of Capitalism and the Tasks of the Fourth International*. I denna text innebar den mekanistiska föreställningen om kapitalistisk ekonomi och dess nedgång som tidigare legitimerat byråkratins ställning att stalinisternas försök

att hålla tillbaka historien kommer tydligare att demonstrera för massorna att krisen i mänsklighetens kultur enbart kan lösas av den Fjärde internationalen. ... Problemet för Fjärde internationalens sektioner är att hjälpa det proletära avantgardet att förstå epokens allmänna karaktär och tempo och att i tid befrukta massornas kamp med alltmer resoluta och militanta organisatoriska metoder.<sup>38</sup>

Det kan verka ohyfsat att anklaga trottarna för något som skrevs för mer än femtio år sedan vid en tid av depressionen och förestående krig när det verkade desto mer rimligt. Även om det är fallet att de ortodoxa trottarna håller fast vid varje ord, åtminstone i Storbritannien, så står idag revisionismen på den trotskistiska dagordningen. Men det revisionistiska SWP och än mer revisionistiska RCP håller fortfarande fast vid grunderna i tesen om kris genom nedgång och behovet av ledning. Trotskijs skrifter karaktäriseras av en skarp gräns mellan de objektiva villkoren det vill säga ekonomins tillstånd och det subjektiva, nämligen existensen eller icke-existensen av ett parti. Kapitalistisk kris är en objektiv ekonomisk process och kapitalismen kommer gör den krisen allvarlig nog för att skapa en publik för partiet som förser arbetarklassen med det subjektiva elementet av medvetenhet och ledning. Denna föreställning om relationen mellan objektivitet och subjektivitet måste utmanas.

Vad vi säger är inte att förfallet eller nedgångens anhängare inte tror på revolution – det gör de uppenbarligen. (Förfallsteorin är inte en teori om automatiskt sammanbrott. De flesta av dess anhängare erkänner att kapitalet temporärt kan fly undan ifall arbetarklassen tillåter det att göra det, men det är en teori som ser en oundviklig tendens till sammanbrott som härrör ur kapitalets egen utveckling och som ser det subjektiva problemet som att föra medvetenheten i takt med fakta). Vår kritik är att deras teori filosoferar över kapitalismens utveckling, vilket får de praktiska konsekvenserna att trottarna rör sig efter allt som rör sig för att kunna rekrytera inför den sista striden medan vänsterkommunisterna väntar paralyserat på det rena exemplet på arbetarnas revolutionära handlande. Bakom detta ytligt sett motsatta sätt att förhålla sig till kamp, så delar de en föreställning om kapitalismens sammanbrott vilket innebär att de inte lär sig från den verkliga rörelsen. Även

<sup>37</sup> Grossmanns bok har nyligen översatts till engelska med en introduktion av en RCP-medlem.

<sup>38</sup> *The Death Agony of Capitalism and the Tasks of the Fourth International* s. 11 och 23.

om det finns en tendens att glida över i uttalanden om socialismens oundviklighet, så kommer inte socialismen av sig självt för de flesta förfallsteoretiker – alla bör inte gå till puben – men kapitalismen kommer rämna. Sen kan teorin ackompanjera det leninistiska organisationsbygget nu eller, som med Mattick, invänta sammanbrottets stund då det blir möjligt att bygga en riktig revolutionär organisation. Förfallets teori och Krisen fasthålls och förstås av partiet, och proletariatet måste samlas bakom dess banér. Det är att säga, ”vi förstår Historien, följ vår fana”. Förfallsteorin passar bekvämt med den leninistiska teorin om medvetenhet, som så klart tog mycket från Kautsky som avslutade sin kommentar om Erfurtprogrammet med att förutspå att medelklasserna skulle strömma ”in i Socialistpartiet och hand i hand med det oemotståndligt avancerande proletariatet följa dess banér till seger och triumf.”<sup>39</sup>

Efter andra världskriget trädde både trotskisterna och vänster-kommunisterna fram hängivna synsättet där kapitalismen var förfallande och på gränsen till sammanbrott. Att se på den föregående perioden så som teorin gjorde verkade inte alltför realistiskt – börskraschen 1929 hade följts av depression under trettioalet och sedan av ett katastrofalt krig. Om inte kapitalismen var döende hade den i varje fall verkat rätt illa därnär. Bortsett från deras liknande teorier om nedgång gjorde båda strömningarna anspråk på den verkligt revolutionära traditionen mot den stalinistiska förvrängningen. Även om vi kan säga att vänster- och rådkommunisterna försvarade några viktiga sanningar om erfarenheterna från 1917–21 mot den leninistiska version trotskisterna höll fast vid, så gjorde den objektivistiska synen på ekonomi och den mekaniska teorin om kris och sammanbrott som de delade med leninisterna dem oförmögna att svara på den nya situationen som karakteriserades av den långa ekonomiska uppgången. Den nästa periodens revolutionärer var tvungna att gå bortom det förflutnas ståndpunkter.

Efter andra världskriget gick kapitalismen in i en av dess mest utdragna expansiva perioder med en tillväxt inte bara större än mellankrigstidens utan även större än den klassiska kapitalismens som hade orsakat sammanbrottskontroversen i den Andra internationalen. En kris följde inom trotskismen eftersom deras guru kategoriskt hade tagit krigets början som intäkt för att kapitalismen genomled sina dödsryckningar och självsäkert hade förutspått att kriget skulle förebåda såväl kapitalismens sammanbrott och arbetarrevolution som skulle etablera arbetarstater i väst och rensa upp de byråkratiska missbildningarna i öst.<sup>40</sup> Trotskij hade intimt identifierat sin version av marxism med uppfattningen om kapitalistisk bankrott och hade skrivit att det måste konstateras att om kapitalismen återfick utdragen tillväxt och om Sovjetunionen inte återvände till sin sanna väg så kom ”det socialistiska programmet, baserat på det kapitalistiska samhällets inre motsättningar att sluta som ett Utopia”<sup>41</sup>. De ortodoxa trotskistiska gruppernas tendens var från och med då att förneka faktum och konstant predika kapitalismens nära förestående kris.<sup>42</sup>

Spillrorna av vänsterkommunismen var inte så begränsade genom identifikation med en ledares analys (dessutom var flera av deras teoretiker fortfarande i livet). Oavsett detta tenderade de alla att likt trotterna se kapitalets efterkrigsexpansion som en kortlivad omstruktureringsboom. I grunden var allt dessa representanter för teorin om den proletära offensiven efter första världskriget kunde erbjuda samma grundläggande ståndpunkt att kapitalismen inte löst sina motsättningar – det bara verkade som om den hade gjort det. Tesens grund var så klart riktig – kapitalismen hade inte löst sina inre motsättningar – men dessa motsättningar uttryckte sig på sätt som inte kunde förstås med nedgång och sammanbrottsteorin eftersom de inte fullt ut förstod motsättningarna. Problemet som revolutionärer stod inför under denna period var hur man skulle förhålla sig till dessa motsättningar i efterkrigsboomen med dess mönster i de utvecklade länderna med socialdemokratisk politik, keynesiansk ekonomi, ”fordistisk” massproduktion och masskonsumtion.

När kamper började bryta ut var den nya generationen av radikaler fientligt inställda till den rigida schematiska förklaringen av kapitalets kris som fördes fram av den gamla vänstern. Medan de vänsterkommunistiska sekterna stoiskt accepterade detta följde många trottegrupper opportunistiskt den nya vänsterns frågor men endast för att fånga rekryter till sina organisationer som sedan kunde övertygas om det ekonomiska sammanbrottets doktrin. Det fanns ett antal grupper – Socialisme ou Barbarie, Situationistiska internationalen, autonomisterna – som försökte bryta sig ur den gamla arbetarrörelsens rigiditet och återutveckla revolutionär teori. I den andra delen av artikeln ska vi nu se på några av de viktigaste av dem så väl som försök att åter göra en reviderad version av teorin gällande. Några av de frågor och de svar som är viktiga för oss var: *Vilken form tog kampen under dessa nya villkor? Vad var kommunismens innebörd? Hur skulle revolutionen återuppträffas?*

Sommaren 1993

<sup>39</sup> *The Class Struggle*, s. 217.

<sup>40</sup> ”Kriget kommer att vara ända tills det har uttömt alla civilisationens resurser eller tills det stöter emot revolutionen” *Writings 1939–40*, s. 151. Han var också säker på att den stalinistiska oligarkin skulle vältras över ända som ett resultat av kriget. Försöken att handskas med den synnerliga motsägelsen mellan sin mästares tanke och verkligheten ledde amerikanska SWP att i november 1945 hävda att han hade rätt, bara inte det andra världskriget hade tagit slut!

<sup>41</sup> *In Defence of Marxism*, s. 9.

<sup>42</sup> SWP gillar att hävda att de med sin teori om den permanenta vapenekonomin undkommer den överhängande krisproblematiken hos den ortodoxa trotskismen. I själva verket introducerades teorin om den permanenta vapenekonomin [*The Permanent Arms Economy*] från början som en tillfällig ersättning för att förklara den tillfälliga förseningen av den stora lågkonjunkturs ankomst. När lågkonjunkturen fortsatte att lysa med sin frånvaro tillkallade de the Socialist Review Group.